

Výzkum podyjské přírody ve světle posledních 30 let

Martin Škorpík

Proč bychom měli zkoumat přírodu v národních parcích? Nezaslouží si spíše klid a nulovou intervenci? Nezbytnost jejího průběžného poznávání je nasnadě. Aby ochrana přírody mohla být účelná a produktivní, musíme vědět, co zde přírodu tvoří a jaké procesy v ní probíhají. Zároveň musíme poznávat příznivé i nežádoucí trendy, které ji formují. Získané poznatky

je pak třeba vyhodnotit a vytvořit plánovací dokumenty, podle nichž o území pečujeme. Tato odborná role správ NP je přímo obsažena v zákoně č. 114/92 o ochraně přírody a krajiny v § 78. Ten stanovuje i úlohu inventarizačních průzkumů, dokumentace a spolupráce s vědecko-výzkumnými institucemi. Správám NP též zákon přiděluje péči o svěřené území.

Výzkum a monitoring xerothermních trávníků potvrdil negativní dlouhodobé trendy vývoje vegetace. Proto byla zavedena pastva starobylého koňského plemene exmoorský ponny. Foto Martin Škorpík

Neznámé Podyjí

Asi první doložený záznam o zdejší přírodě je dosti pozoruhodný. V životopise Vítě Karla císaře Karla IV. se vyskytuje zmínka o masovém výskytu „kobylek“ u Znojma při jeho cestě do Itálie. Dlouho před vznikem územní ochrany měl zájem přírodovědců o údolní komplex středního toku Dyje spíše subtilní obrysy, ač jde nepochybně o nejzachovalejší údolí jihozápadní Moravy. Jeho poloha v zapadlém regionu C & K monarchie a později na periferii Československa nebudila takovou pozornost jako třeba Alpy, Krkonoše či Moravský kras. Přesto Podyjí navštěvovali i významní přírodovědci. Pozornosti se těšil např. systém pseudokrasového podzemí v Ledových slujích u Vranova nad Dyjí, jejichž zvláštní mikroklima popsal c & k profesor znojemského gymnasia Anton Roth v roce 1863. Velkou část života ve Znojmě prožil i skvělý moravský botanik Adolf Oborny, který znalost Podyjí zúročil v knize Květena Znojemska (Flora des Znaimer Kreises) z roku 1879. Z řady botaniků, kteří se Podyjí věnovali zhruba od půli 19. století až do druhé světové války, zmiňme třeba Jindřicha Suzu, jenž v roce 1944 vymezil pro jihozápadní Moravu včetně Podyjí autonomní geobotanickou jednotku – prebohemikum. Důležitá svědectví o stavu přírody na přelomu 19. a 20. století přinesla pozorování západomoravského ornitologa Václava Čapka.

Režim hraničního pásma od roku 1951 téměř úplně znemožnil přístupnost území a tím i jeho moderní výzkum. Situace se začala měnit zkraje osmdesátých let 20. století. Vyhlášení chráněné krajinné oblasti Podyjí v roce 1979 umožnilo start přípravných prací na „Oborovém dokumentu CHKO Podyjí“. Názory, které v diskusích opatrně formulovali někteří přírodovědci, vedly k prvnímu vyslovení myšlenky, že Podyjí má přírodní potenciál úrovně národního parku. Práce nemnoha badatelů však byla v hraničním pásmu pod hlavními kalašnikovů kvapná a nikterak příjemná. Přesto první poznatky zpoza ženíjných zátarasů kolegů ze státní ochrany přírody, muzeí (NM Praha, RM Mikulov, MZM Brno, JMM Znojmo, VěM Hradec Králové), ústavů akademie věd a přírodovědných fakult byly více než zajímavé. Skutečná přírodní hodnota a rozmanitost území však byly při vyhlášení NP Podyjí spíše jen tušeny a zjišťovány za pochodu.

Začíná svítat

V porevolučním nadšení v roce 1990 kontaktovala správu CHKO Podyjí řada institucí i soukromých specialistů, pro které bylo čtyřicet let zapo-

Tým Botanického ústavu AVČR Brno vymezuje plochy pro monitoring vývoje lesa v pařezinách v okolí Popic. Foto Robert Stejskal

Pracovníci AOPK ČR a JMM ve Znojmě monitorují obojživelníky v podyjských tůních. Foto Zdeněk Mačát

vězené území pochopitelným lákadlem i vážnou profesní výzvou. Úroveň znalostí o druhovém bohatství bezobratlých pomohli rychle zlepšit amatérští entomologové. Jejich výstupy jsou archivovány na správě NP v podobě stovek výzkumných zpráv. Významné nálezy byly většinou publikovány v odborné literatuře a jsou správou využívány při plánování péče o území.

Své výzkumy fauny měkkýšů v roce 1990 obnovil a formou drobné monografie Měkkýši NP Podyjí (1997) završil malakozoolog Dr. Vojen Ložek. Po čtyřiceti letech tu navázal na přerušené výzkumy z počátku padesátých let. Spolu s týmem Geologického ústavu AVČR provedl též paleoekologická šetření odhalující vývoj krajiny Podyjí v postglaciálu. Hektickou dobu pomáhaly pře-

klenout i vědecko-výzkumné instituce jako Ústav půdní biologie a Entomologický ústav z Biologického centra AVČR, jejichž specialisté provedli základní výzkumy fauny půdních bezobratlých Podyjí a členovců obývajících reliktní prostředí sutí.

Na tradici zájmu z 19. století o pozoruhodnou lokalitu Ledové sluje u Vranova navázal ČÚOP Praha tvorbou mapy reliéfu. Základní speleologické mapování Ledových slují provedla Česká speleologická společnost, výzkum deformace svahů a pohybu skalních bloků zde trvale monitoruje Ústav struktury a mechaniky hornin AVČR. Svahové poruchy a principy jejich vzniku v údolí Dyje shrnul prof. Jaromír Demek z olomoucké přírodovědecké fakulty. Výzkum vývoje skalních tvarů zde i jinde v údolí Dyje uskutečnil Ústav geoniky AVČR z Brna. Všechny tyto výzkumy, i ty o živé přírodě Ledových slují, přinesl sborník, jenž vydala AOPK ČR v roce 1996.

Po vzniku NP Podyjí v roce 1991 byly postupně dokončovány rozsáhlejší projekty. Z této první vlny intenzivních prací vzešla například samostatná geologická mapa NP Podyjí a NP Thayatal (1992) vydaná Českým geologickým ústavem. Mapa byla aktualizována a doplněna o textovou část (Geologische Bundesanstalt 2005). Úroveň znalostí o území značně rozšířila resortní organizace ČÚOP Praha. Výstupem jejich pomoci je i půdní mapa a mapa zranitelnosti půd NP (obě 1996). V záračném termínu (do roku 1995) zajistil ČÚOP komplexní inventarizaci lesních společenstev, včetně návrhu opatření v péči o les, jako přílohu Plánu péče. Součástí díla bylo i mapování lesních světlín, včetně průzkumu jejich flóry. Katedra bo-

taniky MU Brno završila rozsáhlý projekt publikací Lesní vegetace NP Podyjí/Thayatal s mapou potenciální přirozené vegetace (1995) a Atlasem rozšíření cévnatých rostlin NP Podyjí/Thayatal (1997). Třetí publikací z této řady jsou Houby, lišejníky a mechrosty NP Podyjí/Thayatal (2000).

Potřeba aplikovaného výzkumu

Důležitým úkolem správy NP v oblasti výzkumu byla rychlá náprava nedostatku údajů o přírodní hodnotě území. Ač má tato instituce ze zákona přímo určenou možnost provádět badatelskou činnost, její výkon značně omezuje šíře a intenzita dalších úkolů, které správa zajišťuje. Od počátku své existence plnila správa NP důležitou roli zadavatele a koordinátora výzkumů, které pomáhaly vhodně nastavit péči o území.

Jedním z prvních důležitých zadání bylo vyřešit otázku, ovlivnění života v řece Dyji špičkovým provozem vranovské hydroelektrárny. Existence přehrady zprovozněné v roce 1933 značně mění čistotu, teplotu a oživení vody vtékající do NP a denní chod špičkových průtoků říční ekosystém ještě více stresuje. Úkolem Ústavu botaniky a zoologie MU Brno bylo stanovit hodnotu minimálního zůstatkového průtoku Dyje vtékající do NP a navrhnout konkrétní opatření snižující dopady činnosti hydroelektrárny. Jejich poznatky jsou využívány při jednání s provozovateli vodního díla. Výzkumnou část projektu shrnuje publikace Hydrobiologie řeky Dyje v NP Podyjí (1999).

Na poli společenskovedních disciplín byl v devadesátých letech uskutečněn výzkum postojů

návštěvníků území v oblasti akceptance myšlenky národního parku turistickou veřejností. Ve druhé fázi zjišťoval podobně zaměřený výzkum názory obyvatel ochranného pásma NP Podyjí. Hlavním motivem těchto šetření byla skutečnost, že po vyhlášení NP přijímali někteří obyvatelé okolních obcí jeho ochranný režim s nelibostí. Dopady návštěvnosti území, které se projevíly hned po jeho zpřístupnění v roce 1990, jsou zhodnoceny v samostatném článku tohoto časopisu.

Hluboké dyjské údolí tvoří již devět set let hranici dvou etnik. V polovině třicátých let 20. století vznikla na hranici s Rakouskem síť vojenských pevnůstek, které stojí v počtu vyšších desítek na území NP a jeho ochranného pásma. Jejich dokumentaci provedli amatérští nadšenci vojenské historie počátkem devadesátých let po zániku hraničního pásma. Na významných archeologických lokalitách, jako je vinice Šobes a hradisko Ostroh u Lukova, byly provedeny záchranné i ne-destruktivní výzkumy, jež zdokumentovaly jejich osídlení od neolitu po středověk. U Mašovic byl nalezen neolitický kultovní rondel.

Výzvy nového tisíciletí

S blížícím se vstupem České republiky do EU v roce 2004 probíhaly v předstihu průzkumy bioty pro potřeby vzniku soustavy chráněných území Natura 2000. V území NP tak proběhlo mapování biotopů a evropsky významných druhů rostlin a živočichů. Po zhodnocení stavu biotopů a populací ptáků byly zřízeny Evropsky významná lokalita Podyjí a Ptačí oblasti Podyjí.

Při taxonomické revizi rodu *Sorbus* sp. byly z území NP Podyjí a NP Thayatal popsány dva nové druhy dřevin. Jeřáb kornoutolistý (*Sorbus cuculifera*) – na obrázku a jeřáb dyjský (*Sorbus thayensis*). Rostou ve střední části území na obou březích Dyje. Foto Petr Lepší

Území NP Podyjí tvoří z 85 % les a správa má ze zákona výsadu i povinnost pečovat o lesní biotopy v zájmu ochrany přírody. Proto byl vždy výzkum a monitoring dynamiky i vazeb v tomto biomu prioritním úkolem. I když cílem ochrany přírody v jádrové zóně NP je v budoucnu nevstupovat do samovolných procesů, prostředky k ovlivňování vývoje lesa stále částečně vycházejí ze zákona o lesích. Proto správa NP opustila zjišťování stavu lesa pomocí věkových tříd, což je v prostorově a věkově diferencovaných porostech nevhodné. Od roku 2003 je lesní hospodářský plán tvořen na základě metody statistické provozní inventarizace, jež využívá trvalé monitorovací plochy.

Jelikož přirozené změny tváře lesa v NP se odvíjí především dle pravidel malého vývojového cyklu, je důležité pochopit dynamiku menších spontánních disturbancí stromového patra. Ty studuje od roku 2013 tým z VÚKOZ Průhonice, který využil ledovkových polomů k začátku výzkumu.

Řešení stále naléhavější otázky trvalého přežívání druhového bohatství světlomilných lesních druhů, které při samovolném vývoji lesa z Podyjí mizí, podpořil výzkum Entomologického ústavu AVČR a Přírodovědecké fakulty JU z Českých Budějovic. Na dvanácti čerstvě odlesněných plochách sledují od roku 2011 sukcesí zejména bezobratlých živočichů, ptáků a bylinného patra. Jejich výsledky, stejně jako údaje z výzkumu Ústavu botaniky a zoologie MU z Brna slouží zejména při plánování obnovy v pařezinách výhlední části NP.

Historický entomologický výzkum prokázal, jak důležité je dokladovat výskyt sbírkovým materiálem. Podyjí bylo posledním místem v České republice, kde až do roku 1936 přežíval jasoň červenooký (*Parnassius apollo*). Foto MZM

Obdiv zaslouží též inventarizační výzkum řádu dvoukřídlí (Diptera) uskutečněný týmem ČZU Praha a knižně publikovaný v roce 2005. Neméně pozoruhodný je projekt Motýli Národních parků Podyjí a Thayatal Dr. Jana Šumpicha z NM Praha, završený monografickou publikací (2011).

Mezi výzkumy a monitoringem bioty NP byly od počátku významně zastoupeny práce hodnotící obratlovce. První ucelený přehled avifauny přináší kniha Ptáci NP Podyjí (MZM a ČSOP Brno 1995), tématem navazující rozsáhlou publikaci Ptáci Národního parku Podyjí/Thayatal vydala správa NP v roce 2012. Uceleným výstupem je i práce Savci Národního parku Podyjí (NM Praha 1997) završující výzkumy PřF UK Praha, NM Praha a JMM Znojmo. Nesmírně zajímavou skupinou jsou letovní, jejichž podyjská fauna vysoce vyniká hlavně druhovým bohatstvím a početností populací vázaných na les. Rozsáhlý výzkum této skupiny, zejména sezonní monitoring a sledování obecnějších autekologických či synekologických parametrů jednotlivých druhů, byl prováděn na Ledových slujích. Velký bioindikční význam mají obojživelníci, které soustavně monitoruje JMM Znojmo a správa NP od roku 2011. Herpetofauna je díky Záchraněmu programu pro užovku stromovou sledována pomocí stálých monitorovacích ploch a data o jednotlivých druzích jsou soustředěna od roku 2009.

Ohlédnutí závěrem

Ohlédnutí za událostmi prošlými třetinou století dokáže individuální lidskou paměť usvědčit ze zkreslení a nepřesností. Proto je vhodné si tuto dobu

občas připomenout fakty. Úsek více než třiceti let byl naplněn neuvěřitelným množstvím výzkumných prací, kterých je v tomto článku zmíněn jen zlomek. Důležitější však je skutečnost, že výzkumy přinesly základní znalost území v nejvyšší kategorii ochrany, jež umožňuje nastavit vhodně péči o něj. Vedlejším produktem zájmu o Podyjí je například popis dvou nových druhů dřevin – jeřábu dyjského a jeřábu kornoutolistého, mnoha pro vědu nových druhů hmyzu především z řádů blanokřídlí a dvoukřídlí a desítek druhů brouků i dalšího hmyzu zjištěných poprvé pro území České republiky.

Potřeba vlastní platformy přinesla zrod periodického odborného časopisu *Thayensia*, vydávaného ve spolupráci s Jihomoravským muzeem ve Znojmě. Recenzované periodikum vychází od roku 1998, nepřetržitě pak od roku 2011. Posláním časopisu je publikovat původní práce z přírodovědných a společenskovedních oborů ze širšího regionu Podyjí, s těžištěm v bilaterálním území Národních parků Podyjí/Thayatal. V sedmnácti vydaných číslech bylo zveřejněno více než dvě stě původních vědeckých článků, včetně supplementa věnovaného osudu Vratislava Drlika a jeho do té doby nezveřejněné práce věnované květeně Znojemska v letech 1950–1954.

Popřejme tedy výzkumným týmům v Národním parku Podyjí do příštích let mnoho kreativity, invence a šťastných vizí, které rozšíří znalosti o území především ve prospěch jeho ochrany.

Seznam literatury je připojen k webové verzi článku na www.casopis.ochranaprirody.cz

Zajímavé objevy saproxylofágních brouků přináší na Havranickém vřesovišti v odumírajících porostech borovice lesní, metoda sklepvání. Foto Robert Stejskal

Kobylka sága (*Saga pedo*) na Havranickém vřesovišti v NP. Nejdelší druh našeho hmyzu byl na Znojemsku znovuobjeven po více než sto letech. Foto Martin Škorpík